

УДК 336.71

Оцінка стану фінансової стійкості банку як одного з основних показників ефективності його діяльності

Оксана Олександрівна Стороженко,
доцент кафедри економіки та управління
Інституту магістерської та післядипломної освіти
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат економічних наук

Надія Степанівна Кухарук,
старший викладач кафедри банківської справи
Інституту магістерської та післядипломної освіти
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Анотація. Визначено чинники, що впливають на стійкість банку, і досліджено способи оцінки основних показників фінансової стійкості банку в сучасних умовах. Надано характеристику переваг методик, побудованих за іншим принципом. З'ясовано можливість проведення за їх допомогою порівняльного аналізу фінансового стану банків між собою і протягом певних періодів.

Ключові слова: фінансова стійкість, банківська система, чинники стійкості банківської системи, достатність капіталу, показники стійкості банку.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в економіці України, кардинально впливають на напрями і темпи розвитку банківської системи, яка набуває ознак динамічності та конкурентоспроможності. У сучасних умовах оцінка стану фінансової стійкості банків – завдання, яке намагаються вирішувати державні органи, фінансово-банківські установи та інші організації. Їх метою є пошук критерію, який дозволить порівнювати банки за ступенем фінансової стійкості.

Найвні підходи до оцінки фінансової стійкості банків відрізняються за складом факторів, що враховуються, системою показників, які характеризують складові фінансової стійкості, пороговими значеннями показників тощо. Крім того, наявні методики в основному призначені для самих банків і не дозволяють усім учасникам ринку на основі відкритої інформації з достатнім ступенем достовірності дати об'єктивну оцінку стійкості розвитку кожного банку та банківської системи в цілому.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі економічного розвитку в Україні значної актуальності набувають питання залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, стримування впливу вітчизняних капіталів за кордон, відновлення матеріального виробництва та економічного зростання країни, вирішення яких неможливе без фінансово стійкого банківського сектору економіки. У зв'язку з цим банки мають виконувати роль «локомотива реформ». Однак гальмування процесу ринкових перетворень економіки, невпорядкованість і нестабільність законодавства, серйозні недоліки в діяльності банківських установ у сфері кредитування та розрахунків, захоплення спекулятивними операціями і збагачення за рахунок інфляції призвели до нестійкого фінансового стану і навіть до банкрутства багатьох із них. Вітчизняна банківська система виявилась непристосованою до ринкових умов і має потенційні ризики дестабілізації. Це зумов-

лює необхідність розв'язання проблем забезпечення фінансової стійкості комерційних банків і визначення методів її подальшого зміцнення. Проте у вітчизняній літературі та наукових розробках вказані проблеми залишаються недостатньо дослідженими, що стримує виконання практичних завдань щодо стабілізації і розвитку комерційних банків і банківської системи України в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні засади функціонування комерційних банків і проблеми забезпечення їхньої фінансової стійкості в ринкових умовах досліджують такі зарубіжні вчені, як: Р. Бернд, Е. Дж. Долан, Р. Л. Міллер, П. С. Роуз, Дж. Ф. Сінкі-мол., Д. Стоун, П. Умсон, С. Хьюс, Д. Ван-Хуз. У тому числі російські учені – С. Андрюшин, Л. Белих, Е. Василенко, С. Ковальов, В. Кромов, О. Лаврушин, О. Ширінська, М. Ямпольський та інші. В їхніх роботах висвітлено теоретичні основи фінансової стійкості комерційних банків, визначено її показники, критерії оцінки та способи забезпечення, а також обґрунтовано особливості управління фінансовою стійкістю банків з метою зміцнення їхніх позицій на ринку в умовах конкуренції.

Проблемам аналізу фінансової стійкості комерційних банків, а також визначенню факторів її забезпечення, таких як дохідність, прибутковість і достатність капіталу, присвячені наукові праці таких українських учених, як О. Барановський, І. Волошин, О. Дзюблюк, О. Заруба, Г. Карчева, А. Кочетков, А. Мороз, А. Мазаракі, В. Міщенко, М. Пуховкіна, К. Раєвський, М. Савлук, Т. Смовженко, Н. Шелудько та інші.

Разом з тим в Україні недостатньо досліджено методи забезпечення фінансової стійкості банків, не існує єдиної методики її оцінки, а також не розроблено рекомендацій щодо її вдосконалення на сучасному етапі економічного розвитку. Зазначене обумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Метою нашої статті є розгляд економіко-математичних методів і дослідження способів оцінки основних показників фінансової стійкості банку в сучасних умовах.

Основна частина. Брак публічної інформації щодо надійності тих чи інших українських банків і, відповідно, безпеки вкладення в них коштів спонукав до розроблення методики, яка б базувалася, з одного боку, на доступній для клієнтів банку інформації, а з другого – комплексно оцінювала фінансовий стан банку і відображала ймовірність його банкрутства.

Оцінка фінансового стану банку має базуватися на аналізі двох ключових характеристик – прибутку і ризику, що виражаються через такі узагальнювальні економічні поняття, як ефективність і стійкість. На практиці одночасно досягти максимальної ефективності й мінімального ризику неможливо, оскільки це протилежні поняття. Ефективність діяльності банку, тобто результати його діяльності як фінансового посередника, оцінюються через показники рентабельності (прибутковості) активів, економічної доданої вартості (EVA), ефективності операційної діяльності [1].

Розглянемо один із методів, який дає змогу оцінити стійкість та ефективність банку, виходячи з аналізу лише його економічних показників діяльності, що відображають більшість із зазначених вище факторів (наприклад, якість активів залежить у тому числі й від кваліфікації працівників кредитного підрозділу), а тому їхній аналіз, особливо в динаміці, дає змогу відстежувати теперішній і прогнозувати майбутній фінансовий стан банку. Синтетичний показник стійкості (надійності) банку розраховується на основі аналізу достатності капіталу (capital adequacy), якості активів (asset quality) і ліквідності (liquidity).

Достатність капіталу (capital adequacy) вимірюється через коефіцієнт платоспроможності (solvency ratio) і в європейській банківській практиці розглядається як основний показник діяльності, що відображає рівень прийнятого банком ризику [2].

Для розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу за методикою НБУ пропонується формула розрахунку показника достатності капіталу, орієнтована на укрупнену інформацію щодо балансу банку:

$$CA = \frac{PF + SD + SE}{IBC + L + S + I + AR + FA + IA - P}, \quad (1)$$

де CA (capital adequacy) – достатність капіталу;
 PF (profit) – прибуток банку;
 SD (subordinated debt) – субординований борг;
 SE (shareholders' equity) – акціонерний капітал;
 IBC (inter-bank credits) – міжбанківські кредити;
 L (loans to the clients) – кредити клієнтам;
 S (securities) – портфель цінних паперів;
 I (investments in associated & subsidiary companies) – інвестиції в асоційовані та дочірні компанії;
 AR (accounts receivable) – дебіторська заборгованість;
 FA (fixed assets) – основні засоби;
 IA (intangible assets) – нематеріальні активи;
 P (provision for bad debts) – резерви, сформовані під активні операції [2].

Якість активів (asset quality) є другим важливим показником стійкості банку, в межах якого аналізується якість його кредитного та інвестиційного портфелів. Завдання оцінки якості активів банку полягає в тому, щоб визначити проблемні (прострочені, сумнівні, безнадійні) активи, оцінити їх за реальною вартістю.

Обсяг необхідного резерву для покриття кредитних ризиків за наявності детальної інформації щодо кожного позичальника розраховується відповідно до затвердженої Національним банком України методики, а в разі відсутності такої детальної інформації можна застосувати спрощений підхід, коли необхідна сума резерву розраховується виходячи з повного обсягу прострочених і сумнівних кредитів.

Отже, рівень непокритого кредитного ризику можна обчислити як відношення обсягу недосформованих резервів до загального обсягу кредитного портфеля банку:

$$R_L = \frac{L_O + L_D - P_L}{L}, \quad (2)$$

де R_L (risk on loans) – рівень непокритого кредитного ризику;

L_O (overdue loans) – прострочені кредити;

L_D (doubtful loans) – сумнівні кредити;

P_L (provision on loans) – резерви, сформовані під кредитні операції;

L (loans to the clients) – кредити клієнтам (загальний обсяг кредитного портфеля) [2].

Виходячи з того, що рівень показника якості кредиту обернено пропорційний рівневі кредитного ризику, показник якості кредитного портфеля можна розраховувати за формулою:

$$LQ = 1 - R_L, \quad (3)$$

де LQ (loans quality) – показник якості кредитного портфеля;

R_L (risk on loans) – рівень непокритого кредитного ризику [2].

Оцінка якості інвестиційного портфеля банку здійснюється аналогічно оцінці якості кредитного портфеля. Труднощі виникають лише на етапі визначення обсягу проблемних інвестицій, оскільки в банківському балансі відсутня інформація щодо ризиковості тих чи інших цінних паперів. Для розв'язання цієї проблеми пропонують застосовувати фіксовані коефіцієнти ризику щодо різних груп (портфелів) цінних паперів. У цілому банківські портфелі цінних паперів класифікують так: портфель рефінансованих Національним банком ЦП, торговий портфель, портфель паперів на продаж, портфель до погашення, портфель вкладень в асоційовані та дочірні компанії.

Найменш ризиковим є портфель цінних паперів, що рефінансуються НБУ, оскільки цінні папери, що входять до його складу, Національний банк приймає в обмін на кошти (тобто коефіцієнт ризику дорівнює нулю).

Рівень непокритого інвестиційного ризику можна обчислити як відношення обсягу недосформованих резервів до загального обсягу інвестиційного портфеля банку:

$$R_I = \frac{r_1 \times (DS - P_{DS}) + r_2 \times (RS - P_{RS}) + r_3 \times I}{S + I}, \quad (4)$$

де R_I (risk on investments) – рівень непокритого інвестиційного ризику;
 $r_1 = [20\%; 50\%]$ – коефіцієнт ризику для портфеля ЦП на продаж;
 DS (digested securities) – портфель ЦП на продаж;
 P_{DS} (provision on digested securities) – резерви, сформовані під портфель ЦП на продаж;
 $r_2 = [20\%; 50\%]$ – коефіцієнт ризику для портфеля ЦП до погашення;
 RS (redeemable securities) – портфель ЦП до погашення;

$$AQ = 1 - \frac{L_O + L_D - P_L + r_1 \times (DS - P_{DS}) + r_2 \times (RS - P_{RS}) + r_3 \times I}{L + S + I}, \quad (5)$$

де AQ (asset quality) – показник якості активів банку [2].

Наступним компонентом стійкості банку є його ліквідність (liquidity), тобто здатність швидко перетворювати свої активи у грошові кошти з мінімальною втратою їхньої вартості з метою своєчасного виконання своїх зобов'язань. Якщо банк має недостатню ліквідність, він не може отримати достатньо коштів як шляхом збільшення своїх зобов'язань, так і шляхом швидкої реалізації активів за розумною ціною, що негативно відображається на прибутковості банку. У найгіршому разі недостатня ліквідність може призвести до неплатоспроможності банку. Базельський комітет визначає ризик втрати ліквідності як «нездатність банку регулювати скорочення пасивів або фінансувати зростання активів» [3, с. 100].

Коефіцієнт співвідношення ліквідних активів і поточних зобов'язань (поточна ліквідність, L_n) характеризує здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх поточних зобов'язань за рахунок високоліквідних активів протягом кількох днів.

$$L_n = \frac{A_1 + A_2 + A_3 + A_4 + A_5 + A_6}{\Pi_1 + \Pi_2 + \Pi_3 + \Pi_4 + \Pi_5 + \Pi_6} \times 100 \geq 100\%, \quad (6)$$

де A_1 – каса;
 A_2 – кошти на вимогу в НБУ та в інших банках;
 A_3 – МБК овердрафт та овернайт (розміщені);
 A_4 – клірингові рахунки (активні);
 A_5 – дебіторська заборгованість клієнтів (стандартна);
 A_6 – нараховані доходи (стандартні);
 Π_1 – кошти на вимогу НБУ та інших банків;
 Π_2 – кошти клієнтів на вимогу (до запитання);
 Π_3 – МБК овердрафт та овернайт (залучені);
 Π_4 – клірингові рахунки (пасивні);
 Π_5 – кредиторська заборгованість перед клієнтами;
 Π_6 – нараховані витрати [4].

Коефіцієнт співвідношення власних коштів банку та іммобілізованих активів (довгострокова ліквідність, L_d) характеризує здатність банку успішно розвиватися в довгостроковій перспективі, покриваючи іммобілізовані активи власним капіталом.

$$L_d = \frac{\Pi_{12} + \Pi_{13} + \Pi_{14} + \Pi_{15} + \Pi_{16}}{A_{12} + A_{13} + A_{14} + A_{15} + A_{16}} \times 100 \geq 100\%, \quad (7)$$

P_{RS} (provision on redeemable securities) – резерви, сформовані під портфель ЦП до погашення;
 $r_3 = 50\%$ – коефіцієнт ризику для портфеля вкладень в асоційовані та дочірні компанії;
 I (investments in associated & subsidiary companies) – інвестиції в асоційовані та дочірні компанії;
 S (securities) – портфель цінних паперів (портфель рефінансованих ЦП, торговий портфель, портфель на продаж, портфель до погашення) [2].

Отже, загальний показник якості активів банку можна розрахувати як інтегральний показник якості кредитного та інвестиційного портфелів:

де Π_{12} – прострочена заборгованість банку;
 Π_{13} – резерви під активні операції;
 Π_{14} – накопичений прибуток;
 Π_{15} – субординований борг;
 Π_{16} – акціонерний капітал;
 A_{12} – прострочені та сумнівні кредити;
 A_{13} – сумнівна дебіторська заборгованість;
 A_{14} – прострочені та сумнівні нараховані доходи;
 A_{15} – інвестиції в асоційовані та дочірні компанії;
 A_{16} – основні засоби та інші цінності [4].

Для остаточних висновків про ступінь фінансової стійкості банку потрібно отримати показники звести до певного узагальнюваного коефіцієнта стійкості, оскільки одні показники можуть перебувати у критичній зоні, а інші – бути задовільними. І тут виникає необхідність ранжирування показників або присвоєння їм вагових коефіцієнтів (табл. 1), що потребує застосування методу експертних оцінок.

Таблиця 1
Показники оцінки фінансової стійкості банку

	Показники фінансової стійкості	Вага коефіцієнта, %	Нормативне значення коефіцієнта, %
K_1	Коефіцієнт достатності капіталу	40	17
K_2	Коефіцієнт якості активів	30	100
K_3	Коефіцієнт поточності ліквідності	15	100
K_4	Коефіцієнт довгострокової ліквідності	15	100

Підсумкова формула для визначення поточної оцінки фінансової стійкості банку буде такою:

$$FS = \left[0,4 \times \frac{K_1}{H_1} + 0,3 \times \frac{K_2}{H_2} + 0,15 \times \left(\frac{K_3}{H_3} + \frac{K_4}{H_4} \right) \right] \times 100, \quad (8)$$

де FS – поточна оцінка фінансової стійкості банку на конкретну дату;

H_1, \dots, H_4 – нормативні значення для коефіцієнтів K_1, \dots, K_4 . [4]

Щоб урахувати динаміку змін фінансового стану банківської установи, обчислимо динамічну оцінку його фінансової стійкості. Для цього розрахуємо

середні значення та середньоквадратичні відхилення всіх коефіцієнтів. Отже, підсумкова формула для

$$FS = \left[0,4 \times \frac{M_{K1} - \sigma_{K1}}{H_1} + 0,3 \times \frac{M_{K2} - \sigma_{K2}}{H_2} + 0,15 \times \left(\frac{M_{K3} - \sigma_{K3}}{H_3} + \frac{M_{K4} - \sigma_{K4}}{H_4} \right) \right] \times 100, \quad (9)$$

де FS – динамічна оцінка фінансової стійкості банку за певний період;

M_1, \dots, M_4 – математичне сподівання (середні значення) для коефіцієнтів K_1, \dots, K_4 ;

$\sigma_{K1}, \dots, \sigma_{K4}$ – середньоквадратичні відхилення для коефіцієнтів K_1, \dots, K_4 [4].

Для побудови інтегрального показника ефективності банку пропонуємо обрати рентабельність активів (ROA), економічну додану вартість (EVA) та ефективність операційної діяльності, оскільки ці показники є взаємно незалежними і водночас містять усю суттєву інформацію про ефективність діяльності банку.

Рентабельність активів ($Return\ on\ Assets, ROA$) дає змогу визначити ефективність роботи менеджерів банку. Високе значення прибутковості свідчить про ефективне і збалансоване управління активами й пасивами банку, проте може бути й наслідком високої ризикованості операцій. Причинами недостатньої прибутковості можуть бути низька частка працюючих активів, висока – строкових (платних) пасивів, використання операцій податкової оптимізації. Для України оптимальним є значення на рівні 1%. Обчислюється рентабельність активів як відношення чистого прибутку до активів банку:

$$ROA = \frac{P_N}{A_N} \times \frac{365}{t} \times 100 \geq 1\%, \quad (10)$$

де t – період спостереження (днів) з початку року;

P_N (net profit) – чистий прибуток наростаючим підсумком за період t ;

A_N (net assets) – середнє значення чистих активів банку в період t (без урахування МФК) [5].

Показник економічної доданої вартості (economic value added – EVA) відображає, наскільки дохідність власного капіталу банку перевищує дохідність за альтернативними для власників банку активами, тобто сигналізує акціонерам банку про доцільність інвестування в його розвиток.

$$EVA = \frac{P_N}{E \times i_a} \times \frac{365}{t} \times 100 \geq 100\%, \quad (11)$$

де t – період спостереження (днів) з початку року;

P_N (net profit) – чистий прибуток наростаючим підсумком за період t ;

E (equity) – середнє значення власного капіталу банку в період t ;

$$E = \left[0,35 \times \frac{M_{K1} - \sigma_{K1}}{H_1} + 0,35 \times \frac{M_{K2} - \sigma_{K2}}{H_2} + 0,30 \times \left(\frac{M_{K3} - \sigma_{K3}}{H_3} \right) \right] \times 100\%, \quad (14)$$

де E – динамічна оцінка ефективності банку за певний період;

M_1, \dots, M_3 – математичне сподівання (середні значення) для коефіцієнтів K_1, \dots, K_3 ;

$\sigma_{K1}, \dots, \sigma_{K3}$ – середньоквадратичні відхилення для коефіцієнтів K_1, \dots, K_3 . [5]

розрахунку динамічної оцінки фінансової стійкості банку буде такою:

i_a – ставка дохідності за альтернативними активами (річна) [5].

Ефективність операційної діяльності (operational efficiency – E_o) відображає результативність проведення банком основних його операцій без урахування руху резервів під можливі збитки за активними операціями.

$$E_o = \frac{I_{NI} + I_{NC} + I_{NT} - E_{ADM}}{A_N} \times 100 \geq 1,5\%, \quad (12)$$

де I_{NI} – чистий процентний дохід;

I_{NC} – чистий комісійний дохід;

I_{NT} – чистий торговельний дохід;

E_{ADM} – адміністративні витрати;

A_N – середнє значення чистих активів банку (без урахування МФК) [5].

Для того, щоб дати підсумкову оцінку ефективності діяльності банківської установи, правильно її інтерпретувати, слід зробити певне нормування кожного показника (коефіцієнта) (табл. 2).

Таблиця 2

Показники оцінки ефективності діяльності банку

	Показники ефективності	Вага коефіцієнта, %	Нормативне значення коефіцієнта, %
K_1	Рентабельність активів (ROA)	35	1
K_2	Економічна додана вартість (EVA)	35	100
K_3	Ефективність операційної діяльності (E_o)	30	1,5

Отже, інтегральний показник ефективності діяльності банку буде таким:

$$E = \left[0,35 \times \frac{K_1}{H_1} + 0,35 \times \frac{K_2}{H_2} + 0,30 \times \frac{K_3}{H_3} \right] \times 100\%, \quad (13)$$

де E – поточна оцінка ефективності банку на конкретну дату;

H_1, \dots, H_3 – нормативні значення для коефіцієнтів K_1, \dots, K_3 [5].

Щоб урахувати динаміку змін ефективності банку, зробимо динамічну оцінку. Для цього обчислимо середні значення та середньоквадратичні відхилення всіх коефіцієнтів. Підсумкова формула для розрахунку динамічної оцінки ефективності банку буде такою:

Висновки. Проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки: запропонована методика дає можливість доволі точно оцінити стан фінансової стійкості (надійності) та ефективність банку як у статичній, так і в динамічній формі. Така інформація є важливою і для клієнтів банку, і для його акціонерів. Звичайно,

клієнтів більше цікавитиме показник стійкості, а ефективність більшою мірою важлива для акціонерів, проте низька ефективність банку, навіть за умови його високої стійкості, може рано чи пізно призвести до банкрутства, оскільки акціонери можуть втратити зацікавленість у розвитку такого банку. Звичайно, найкращою є ситуація, коли стійкість (надійність) і рентабельність мають високі значення, тобто топ-менеджменту банку вдається грамотно поєднувати ці два поняття.

Фінансова стійкість банку ще не стала об'єктом комплексного наукового дослідження у вітчизняній літературі, хоча потреба в таких дослідженнях – значна.

У процесі аналізу структури банківських ресурсів і задля виявлення значення їхніх основних складових для забезпечення фінансової стійкості банку необхідно «невласні» ресурси розмежовувати на залучені і запозичені. Це дозволяє враховувати специфіку власності й джерел походження різних елементів ресурсів,

що використовуються банком, але йому не належать, застосовувати до них конкретні прийоми.

Для зміцнення фінансової стійкості комерційного банку істотне значення має зростання його доходів, насамперед прибутку як джерела збільшення власного капіталу.

На нинішній день існує вже достатня кількість методів, за допомогою яких усебічно оцінюють роботу банків. Однозначно відповісти на запитання, яку саме методику оцінки фінансової стійкості слід застосовувати банкові у своїй практичній діяльності, досить складно. Здебільшого, вони застосовують власні розробки, тому процес їх уніфікації може затягнутися на досить значний час. Проте слід підкреслити, що аналіз фінансової стійкості комерційного банку – одна з визначальних умов його існування й активної кредитно-розрахункової діяльності. Відповідно, такі поняття, як надійність, платоспроможність, ліквідність, прибутковість, взаємозалежні і становлять загальне поняття фінансової стійкості банку, тому вивчати їх треба в комплексі.

Список використаних джерел

1. Петриченко Л. Ю. Аналіз методів оцінювання фінансової стійкості комерційних банків / Л. Ю. Петриченко // Фінансова консультація. – 2002. – № 1. – С. 75–80.
2. Офіційний сайт НРА «Рюрік» : аналітичні огляди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1187>.
3. Кочетков В. М. Методичні підходи до аналізу та управління ризиком ліквідності балансу комерційного банку / В. М. Кочетков // Фінанси України. – 2000. – № 10. – С. 98–101.
4. Олійник А. В. Управління фінансовою стійкістю банків / А. В. Олійник, Г. С. Суцук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – Т. 4. – С. 161.
5. Примостка Л. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі / Київський національний економічний ун-т. – К. : КНЕУ, 2002. – 316 с.

Summary. In this article it were mentioned the main factors, which influenced on the bank stability, and it were researched the main indicators of financial stability of the bank in modern conditions. It was given a characteristic of advantages of methods, which were built on a different principle. It was found a possibility of using their comparative analysis of the financial condition of banks among themselves and during certain periods.

Keywords: the financial stability, the bank system, the factors of the bank stability, the capital adequacy, the indicators of financial stability.